

بِسْمِ اللَّهِ

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد

پردیس علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان

حکم تکلیفی مصرف دارو در فقه اسلامی

استاد راهنما

دکتر محمود حائری

استاد مشاور

دکتر حسین ابویی مهریزی

پژوهش و نگارش

فاطمه نگرای

مهر ۱۳۹۵

تقدیر:

به شهردار راه حق که با انتشار خبر، زیبایی دنیا را حفظ نموده اند
و نیز تقدیر به خانواده و دوستان عزیز که هزینه و دلری بعد از لطف پرور و گار از مهربانی و
اخلاص آنها است.

تفکر و قدروانی

سندس و ساس فرزاد از پرورگار بزرگ و مهربان که نامش ولاد و دکترش سفا و سفا را در
هر چه که میسر کند، فراموشی

و تفکر و تقدیر از اساتید ارجمند و بزرگوار که با نواضع و صبر خود مرا علم و درسی (خلاق)
آموختند؛ اگر چه تکرار نوانگ (اما لطیف حق، روزی جواد بر شاه باو.

چکیده:

دارو انواع و اشکال متفاوتی دارد که هر کدام از مواد به خصوصی ساخته می‌شوند و با روش خاصی مصرف می‌گردند و توسط کشورها و افراد بسیاری عرضه می‌شوند؛ که همه‌ی این موارد در حکم تکلیفی مصرف دارو اثر می‌گذارند. چون که عوارض و پیامد مصرف آن‌ها سلامتی و بقای افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، حکم تکلیفی مصرف دارو با توجه به شخص تجویز کننده، مواد تشکیل دهنده، کشور سازنده و وضعیت فرد بیمار از منظر فقه اسلامی به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ طبق آیات و روایات مصرف هر نوع دارویی جایز است جز دارویی که در حرمت مصرف آن نصی وارد شده باشد. البته از نظر بسیاری از فقها در صورت ضرورت و انحصار دارو، مصرف داروی حرام نیز جایز است. همچنین درمان با برخی مواد مکروه است و با برخی مواد به دلیل فواید فراوانی که خداوند عزوجل در آن‌ها قرار داده، مستحب است.

با وجود جایز بودن مصرف دارو، اما حالت و وضعیت فرد بیمار (روزه دار، زن باردار، زن شیرده، مُحْرَم، معتکف، نماز گزار، فرد بیماری که سلامتی جان وی در معرض خطر قرار دارد)، شخص تجویز کننده و یا کشور سازنده دارو، ممکن است باعث حرمت یا وجوب درمان و مصرف دارو شود.

کلمات کلیدی: حکم تکلیفی، مصرف دارو، فقه امامیه، فقه اهل سنت

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
طرح تحقیق.....	۳
فصل اول کلیات تحقیق	۷
۱-۱ معنای دارو.....	۷
۱-۱-۱ اقسام دارو.....	۱۰
۱-۱-۱-۱ اقسام داروی مادی در علم پزشکی.....	۱۰
۱-۱-۱-۱-۱ طرق جذب داروی مادی در بدن.....	۱۰
۲-۱ اقدام به درمان.....	۱۱
۱-۲-۱ اقدام به درمان خود.....	۱۱
۱-۱-۲-۱ دیدگاه فقهای امامیه در رابطه با اقدام به درمان خود.....	۱۲
۱-۱-۱-۲-۱ مستندات فقهای امامیه برای جواز اقدام به درمان خود.....	۱۲
۲-۱-۱-۲-۱ مستندات فقهای امامیه برای وجوب اقدام به درمان خود به هنگام ضرورت.....	۱۵
۲-۱-۲-۱ دیدگاه فقهای اهل سنت در رابطه با اقدام به درمان خود.....	۱۵
۳-۱-۲-۱ دیدگاه فقها درباره اقدام به درمان در صورت عدم وجود خطر و امکان تحمل بیماری.....	۱۸
۴-۱-۲-۱ حکم تکلیفی مصرف خود سرانه دارو.....	۲۲
۲-۲-۱ اقدام به درمان دیگران.....	۲۳
۱-۲-۲-۱ درمان فرد مبتلا به مرگ مغزی.....	۲۴
۲-۲-۲-۱ درمان محتضر.....	۲۵
۳-۲-۲-۱ درمان فرزندان توسط والدین.....	۲۵
۴-۲-۲-۱ درمان مورد رهن توسط مرتهن و راهن.....	۲۵
۵-۲-۲-۱ درمان زوجه توسط زوج.....	۲۶

- ۱-۲-۲-۶ درمان اجیر توسط مستأجر..... ۲۷
- ۱-۲-۲-۷ درمان مسلمانان توسط ولیّ مسلمین..... ۲۷
- ۱-۲-۲-۸ درمان مجنی علیه توسط جنایت وارد کننده..... ۲۹
- ۱-۲-۲-۹ درمان بیماران توسط پزشک..... ۳۰
- ۱-۲-۲-۹-۱ درمان با داروی مفید..... ۳۱
- ۱-۲-۲-۹-۱-۱ مستند جواز درمان با دارویی که احتمال مفید بودن آن رود..... ۳۲
- ۱-۲-۲-۹-۲ درمان با داروی خطرناک..... ۳۵
- ۱-۲-۲-۹-۲-۱ مستندات جواز درمان با داروی خطرناک..... ۳۶
- ۱-۲-۲-۹-۲-۲ ملاک تشخیص خطرناک بودن مصرف دارویی خاص..... ۳۸
- ۱-۲-۲-۹-۳ حکم تکلیفی تجویز دارویی معین بنابر اصرار بیمار..... ۳۹
- ۱-۲-۲-۹-۴ حکم تکلیفی تجویز دارو بدون آزمایش بیمار..... ۳۹
- ۱-۲-۲-۹-۵ حکم تکلیفی تجویز دارونما (داروی بدون اثر)..... ۴۰
- ۱-۲-۲-۹-۶ رعایت تناسب کیفیت و کمیّت دارو با نوع بیماری..... ۴۱
- ۱-۲-۲-۱۰-۲ درمان مراجعه کنندگان توسط متصدی داروخانه..... ۴۲
- ۱-۳-۳ حکم تکلیفی مصرف دارویی که افراد غیر پزشک معرفی می نمایند..... ۴۳
- ۱-۴-۴ تکلیف شرعی دیگران در قبال فرد بیماری که از اقدام به درمان خود ابا نماید..... ۴۴
- ۱-۵-۵ تأمین دارو برای فرد نیازمند..... ۴۵
- ۱-۶-۶ حکم تکلیفی استفاده از بیمه‌ی دیگران جهت تهیه‌ی دارو..... ۴۶
- ۱-۷-۷ حکم تکلیفی مصرف دارو از راه غصب و غنیمت..... ۴۷
- ۱-۷-۱ دیدگاه فقها در رابطه با مصرف دارو از راه غصب..... ۴۷
- ۱-۷-۲ دیدگاه فقها در رابطه با مصرف دارو از غنیمت..... ۴۸
- ۱-۸-۸ حکم تکلیفی مصرف داروهای خاص با توجه به رعایت نوبت..... ۴۸
- ۱-۹-۹ زمان مصرف دارو..... ۴۹

۴۹	۱۰-۱ درمان حیوان.....
۵۰	۱۱-۱ حکم تکلیفی درمان با توجه به روش‌های معالجه.....
۵۳	فصل دوم حکم تکلیفی مصرف دارو با توجه به مواد تشکیل دهنده‌ی آن.....
۵۴	۱-۲ داروی مباح.....
۵۴	۱-۲-۱ آیه‌های شریف.....
۵۶	۱-۲-۱-۱ دیدگاه مفسران در رابطه با تفسیر کلمه طیبات.....
۵۷	۱-۲-۲ روایات.....
۵۸	۲-۲ داروی مکروه.....
۶۵	۳-۲ داروی حرام.....
۶۷	۱-۳-۲ دیدگاه فقهای امامیه.....
۶۷	۱-۳-۲-۱ مستند فقهای امامیه برای حرمت مصرف داروی حرام در صورت اختیار.....
	۲-۳-۲-۱ مستندات فقهای امامیه برای جواز درمان با داروی حرام به هنگام ضرورت و انحصار دارو.....
۶۹	۲-۳-۲ دیدگاه فقهای اهل سنت.....
۷۲	۳-۳-۲ ضرورت درمان.....
۷۲	۴-۳-۲ ملاک تشخیص انحصار دارو.....
۷۴	۵-۳-۲ حکم تکلیفی مصرف خمر (شراب) به عنوان دارو.....
۷۴	۱-۵-۳-۲ معنای خمر.....
۷۴	۲-۵-۳-۲ زمان تشکیل خمر.....
۷۵	۳-۵-۳-۲ انواع مسکر.....
۷۶	۴-۵-۳-۲ دیدگاه فقها در رابطه با مصرف خمر به عنوان دارو.....
۷۶	۱-۴-۵-۳-۲ نظریه حرمت.....
۸۲	۱-۱-۴-۵-۳-۲ دلیل جاری نکردن قاعده اضطرار در مسأله درمان با خمر.....

- ۲-۳-۵-۴-۱-۲ استعمال خارجی خمر جهت درمان کردن طبق نظر فقهای قائل به نظریه حرام... ۸۳
- ۲-۳-۵-۴-۲ نظریه جواز درمان با خمر به هنگام ضرورت و انحصار دارو..... ۸۷
- ۲-۳-۵-۴-۲-۱ مستند نظریه جواز درمان با خمر به هنگام ضرورت درمان و انحصار دارو..... ۸۹
- ۲-۳-۴-۴-۲-۲ حکم تکلیفی درمان با خمر در صورت منحصر بودن دارو به چند نوع داروی حرام..... ۹۳
- ۲-۳-۵-۴-۳ نظریه اولویت ترک درمان با خمر از باب احتیاط..... ۹۳
- ۲-۳-۵-۳ حکم تکلیفی مصرف الکل به عنوان دارو..... ۹۴
- ۲-۳-۶-۳ حکم تکلیفی مصرف سم (موادمخدر) به عنوان دارو..... ۹۶
- ۲-۳-۶-۲ مستند جواز درمان با مواد مخدر..... ۹۹
- ۲-۳-۷-۳ حکم تکلیفی مصرف داروی ساخته شده از مشتقات خوک..... ۹۹
- ۲-۳-۷-۱ حکم تکلیفی استعمال خارجی مشتقات خوک به عنوان دارو..... ۱۰۰
- ۲-۳-۷-۲ حکم تکلیفی مصرف انسولین که از خوک ساخته می‌شود..... ۱۰۱
- ۲-۳-۸-۳ حکم تکلیفی مصرف داروی ساخته شده از مشتقات مردار حیوان..... ۱۰۱
- ۲-۳-۹-۳ حکم تکلیفی مصرف داروی ساخته شده از مشتقات حیوانات غیر حلال گوشت..... ۱۰۲
- ۲-۳-۱۰-۳ حکم تکلیفی مصرف پادزهر (تریاق)..... ۱۰۵
- ۲-۳-۱۱-۳ حکم تکلیفی مصرف ژلاتین به عنوان دارو..... ۱۰۶
- ۲-۳-۱۲-۳ حکم تکلیفی مصرف ادرار به عنوان دارو..... ۱۰۷
- ۲-۳-۱۲-۱ دیدگاه فقهای اهل سنت..... ۱۰۷
- ۲-۳-۱۲-۲ دیدگاه فقهای امامیه..... ۱۰۸
- ۲-۳-۱۲-۳ مقدم بودن خوردن ادرار خویش بر ادرار شخص دیگری به هنگام ضرورت درمان ۱۱۰..... ۱۱۰
- ۲-۳-۱۳-۳ حکم تکلیفی مصرف شیر انسان و حیوانات غیر حلال گوشت به عنوان دارو..... ۱۱۱
- ۲-۳-۱۴-۳ حکم تکلیفی خوردن گل و خاک به عنوان دارو..... ۱۱۲
- ۲-۳-۱۵-۳ حکم تکلیفی مصرف خون به عنوان دارو..... ۱۱۸

- ۱۱۹-۳-۲-۱۵ دیدگاه فقها درباره استعمال خارجی خون به عنوان دارو.....
- ۱۲۰-۳-۲-۱۵ دیدگاه فقها درباره تزریق خون.....
- ۱۲۱-۳-۲-۱۶ حکم تکلیفی استعمال طلا و حریر جهت درمان مرد.....
- ۱۲۱-۳-۲-۱۶ دیدگاه فقها در رابطه با استعمال طلا جهت درمان مرد.....
- ۱۲۲-۳-۲-۱۶ دیدگاه فقها در رابطه با استعمال حریر جهت درمان مرد.....
- ۱۲۲-۳-۲-۱۷ دیدگاه فقها در باره جستجو کردن برای احراز عدم وجود مواد حرام در ترکیب دارویی.....
- ۱۲۳-۳-۲-۱۸ حکم تکلیفی مصرف داروی وارداتی از کشورهای غیر اسلامی.....
- ۱۲۴-۳-۲-۱۹ حکم تکلیفی مصرف داروی خریداری شده از بازار سیاه (آزاد).....
- ۱۲۴-۳-۲-۲۰ حکم تکلیفی مصرف دارویی که توسط پزشک غیرمسلمان تجویز می‌شود و یا درمان در کشورهای غیر اسلامی.....
- ۱۲۵-۲-۴ داروهای مادی و معنوی که در روایات به مصرف آنها سفارش شده.....
- ۱۳۱-۳-۲-۳ فصل سوم حکم تکلیفی مصرف دارو با توجه به حالت‌های فرد بیمار.....
- ۱۳۲-۳-۱-۳ حکم تکلیفی آزمایش دارو بر انسان و حیوان.....
- ۱۳۴-۳-۲-۲ حکم تکلیفی مصرف دارو برای فرد بیمار روزه‌دار.....
- ۱۳۴-۳-۲-۱ معیار تشخیص ضرر داشتن روزه گرفتن برای فرد بیمار.....
- ۱۳۴-۳-۲-۲ دیدگاه فقها درباره صدق عنوان خوردن و آشامیدن با توجه به اشکال دارویی و روش مصرف آنها.....
- ۱۴۲-۳-۳-۳ حکم تکلیفی مصرف دارو برای فرد بیمار نمازگزار.....
- ۱۴۲-۳-۳-۱ دیدگاه فقها در باره مصرف دارو در حین نماز خواندن.....
- ۱۴۳-۳-۲-۳ دیدگاه فقها در باره قرار دادن دارو بر روی اعضای بدن به هنگام غسل یا وضو.....
- ۱۴۵-۳-۴-۳ حکم تکلیفی مصرف دارو برای فرد بیمار معتکف و فرد بیمار محرم.....
- ۱۴۵-۳-۴-۱ دیدگاه فقها درباره مصرف دارو برای فرد معتکف.....
- ۱۴۵-۳-۴-۲ دیدگاه فقها درباره مصرف دارو برای فرد محرم.....

- ۳-۵ حکم تکلیفی مصرف دارو هنگام بارداری و شیردهی..... ۱۵۱
- ۳-۵-۱ دیدگاه فقها درباره مصرف دارو به هنگام بارداری..... ۱۵۱
- ۳-۵-۲ دیدگاه فقها درباره مصرف دارو به هنگام شیردهی..... ۱۵۲
- ۳-۶ حکم تکلیفی مصرف دارو جهت جلوگیری از بارداری و سقط جنین..... ۱۵۲
- ۳-۶-۱ دیدگاه فقها در رابطه با مصرف دارو جهت جلوگیری از بارداری..... ۱۵۲
- ۳-۶-۲ دیدگاه فقها در رابطه با مصرف دارو جهت سقط جنین..... ۱۵۲
- ۳-۶-۲-۱ دیدگاه امامیه درباره مصرف دارو جهت سقط جنین..... ۱۵۳
- ۳-۶-۲-۲ دیدگاه فقهای اهل سنت درباره مصرف دارو جهت سقط جنین..... ۱۵۵
- ۳-۶-۳ ملاک اجتناب از مصرف دارویی که باعث سقط جنین می‌شود..... ۱۵۵
- ۳-۷ حکم تکلیفی مصرف دارو برای جلوگیری از عادت ماهیانه جهت ادای فریضه نماز، ۱۵۶
- ۳-۸ حکم تکلیفی مصرف دارو برای فرد بیماری که به عدم مصرف دارو قسم خورده..... ۱۵۷
- ۳-۹ حکم تکلیفی مصرف دارو جهت تغییر قوای جسمانی..... ۱۵۷
- ۳-۹-۱ مصرف دارو برای از بین بردن به طور کامل غریزه جنسی..... ۱۵۸
- ۳-۹-۲ مصرف داروی تقویت کننده غریزه جنسی..... ۱۵۸
- ۳-۹-۳ مصرف دارو جهت تکثیر بچه‌داری..... ۱۵۸
- ۳-۹-۴ مصرف دارو جهت تغییر جنسیت..... ۱۵۸
- ۳-۹-۵ مصرف دارو جهت زودرسی دوره قاعدگی..... ۱۵۹
- ۳-۱۰ حکم تکلیفی مصرف دارو جهت درمان بیماری صعب‌العلاج..... ۱۶۰
- ۳-۱۱ حکم تکلیفی مصرف دارو جهت زیبایی درمانی..... ۱۶۱
- ۳-۱۱-۱ دیدگاه فقها درباره مصرف دارو جهت زیبایی درمانی..... ۱۶۱
- ۳-۱۲ حکم تکلیفی مصرف دارو جهت درمان عضو قطع شده در حد و یا قصاص..... ۱۶۲
- ۳-۱۲-۱ نظریه عدم جواز درمان..... ۱۶۲
- ۳-۱۲-۲ نظریه جواز درمان..... ۱۶۳

۱۶۳.....	۳-۱۳ حکم تکلیفی درمان و مصرف دارو برای فرد بیمار مسلوس و مبطن.
۱۶۳.....	۳-۱۳-۱ دیدگاه فقها در رابطه با درمان و مصرف دارو برای فرد بیمار مسلوس و مبطن.
۱۶۴.....	۳-۱۴ حکم تکلیفی مصرف دارو برای رفع بیماری که مانع تمکین زوجیت می شود.
۱۶۴.....	۳-۱۴-۱ دیدگاه فقها درباره اقدام به درمان عیب حاصل شده بعد از عقد نکاح.
۱۶۴.....	۳-۱۴-۲ دیدگاه فقها درباره اقدام به درمان عیب حاصل شده قبل از عقد نکاح.
۱۶۶.....	نتیجه گیری
۱۶۸.....	فهرست منابع و مآخذ.

مقدمه

در شرع مقدس اسلام، حفظ سلامتی جان و جسم، یکی از واجبات است و همان طور که می‌دانیم، یکی از راه‌های تحقق چنین چیزی، پیشگیری از بیماری و اقدام به درمان است. از نظر علما و دانشمندان، پیشگیری از بیماری و اقدام به درمان با بهره بردن از دو نوع دارو، حاصل می‌شود و آن داروی معنوی و داروی مادی است و هر کدام از دو نوع دارو، ممکن است از چیزهای متفاوتی باشند. که به نوبه‌ی خود بر سلامتی جسم و روح و روان، اثر متفاوتی دارند. لذا در شرع مقدس اسلام حکم تکلیفی استفاده از انواع داروها، یکسان نمی‌باشد و به این دلیل است که شارع مقدس به هنگام بیان حکم مسأله‌ای، همیشه تمام ابعاد و جوانب را مدنظر قرار داده است.

از جمله اموری که در مسأله مصرف دارو، مدنظر قرار داده شده که بر حکم تکلیفی آن اثر می‌گذارد، مواد به کار رفته در ساخت دارو، فرد تجویز کننده، راه تأمین، کشور سازنده، حالت و وضعیت فرد بیمار است. این امور و تفاوت ادله‌ای که برای استخراج حکم فقهی به آن‌ها استناد می‌شود، باعث شده که فقها در صدور فتاوی مربوط به این مسأله، اختلاف نظر داشته باشند.

در پژوهش حاضر داروی مادی مدنظر قرار داده شده است و به شیوه تحلیلی به بررسی حکم تکلیفی مصرف آن با توجه به نوع مواد تشکیل دهنده‌ی آن، فرد تجویز کننده، کشور سازنده و حالت‌های مختلف فرد بیمار، پرداخته و در سه فصل تنظیم شده است. در فصل اول تحت عنوان کلیات، تعاریف و مفاهیم کلیدی تحقیق تبیین گردید. سپس به دلیل این - که دارو، جهت درمان مصرف می‌شود؛ لذا حکم تکلیفی اقدام به درمان را مورد بررسی قرار داده‌ایم. در فصل دوم ابتدا حکم تکلیفی مصرف دارو با توجه به مواد تشکیل دهنده‌ی آن یعنی این‌که از مواد مباح، مکروه و یا حرام است، بیان شده و بعد از آن به حکم مصرف داروهایی که توسط پزشک غیر مسلمان تجویز می‌گردد و داروهایی که در کشورهای غیر اسلامی ساخته شده و یا از بازار سیاه خریداری می‌شوند، پرداخته شده و سپس داروهایی که در روایات به

مصرف آن‌ها سفارش شده را بیان نمودیم. در فصل سوم حکم تکلیفی مصرف دارو با توجه به
حالت‌ها و وضعیت‌هایی که بیمار در آن قرار دارد، بررسی شده است.